

-mİş'İN MASALLARDAKİ İŞLEVİ ÜSTÜNE

Deniz Zeyrek

-mİş masal anlatımında yaygın olarak kullanılan bir ektir; ancak bir masalın sadece -mİş'li eylemlerle anlatıldığına pek rastlayamayız. Bütün masalcılar, deneyimsiz ve az yetenekli olanları bile, -mİş'dan diğer zaman eklerine döner anlatı sırasında. Zaman değişiklikleri tüm söylem boyunca süren bir olgudur. Örneğin masalci masalına -mİş ile başlar, sonra -Iyor'la devam eder, belli noktalarda yine -mİş'a döner, vs. Bu yazıda açığa kavuşturmaya çalışacağımız konu bu tür zaman değişikliklerinin rastlantısal olmadığı, masalcının tasarladığı dünyayı dinleyicisine aktarmak için kullandığı dil göstergelerinden biri olduğudur. Bu amaç doğrultusunda masalcının -mİş'ı nasıl kullandığını açığa çıkarmaya çalışacak, anlatıda -mİş'a yapılan kaymaların işlevini araştıracağız.

Önce Türkçe'de -mİş'in hangi anlama geldiğine bir göz atmalıyız. Bunun için aşağıdaki cümleleri inceleyelim.

- (1) a. Meral evlenmiş.
b. Ayşe Amerika'ya gidiyormuş.
c. Metin Bey eskiden çok içki içermiş.
- (2) a. Haberlerde hava durumunu dinledim. Yarın hava yine sisli olacakmış.
b. Hoca notları ilan etti. Lâle en yüksek notu almış.
c. Bu oda çok soğuk. Birisi pencereyi açık unutmuş.
- (3) a. Ne kadar da yorulmuşum!
b. Çok susamışım.
c. Meğer ne aptalmışım!
d. Aa...Annem de burdaymış!

(1) de verilen cümlelerde -mİş rivayet anlamını taşıyor. Bu cümleleri söyleyen kişinin duruma/olaya tanık olmadığını, onu bir başkasından duyarak öğrendiğini anlıyoruz. (2) deki cümlelerde de benzer bir duygu ifade ediliyor: yine konuşucu olayın/ durumun tanığı değil. Ancak olayın olacağını/olduğunu varolan bazı kanıtlara dayanarak varsayıyor. Bir başka deyişle konuşucu olayın olacağını veya olduğunu çıkarıyor. (3 a-c) de verilen cümleler konuşucunun kendisiyle ilgili: Onun duyuları aracılığıyla bir gerçeği keşfettiğini anlıyoruz bu cümlelerden. (3 d) de benzer bir duygu ifade ediliyor: Konuşucu âniden bir gerçeğin farkına varmıştır. (3) deki bütün cümlelerin altında bir tek duygu yatmaktadır aslında: konuşucunun bir durum veya olayla kendi arasındaki zihinsel veya psikolojik uzaklık. (1) ve (2) de görülen cümlelerde de -mİş'in aynı işlevi yerine getirdiğini söyleyebiliriz. Bu cümlelerde

-mİş konuşucunun tanık olmadığı dolayısıyla kendisine yakın hissetmediği bir olayı, olguyu, durumu anlatmak için kullanılmıştır. Böyle düşündüğümüz zaman -mİş'in yukarıdaki cümlelerde bir tek temel işlevi olduğunu görüyoruz: Konuşucunun olayın doğruluğunu garanti etmeme, olaya kefil olmama duygularını iletmek. Bu duyguyu kısaca 'yükümlenmeme' diye adlandırabiliriz. Bu da gösteriyor ki -mİş Türkçe'de bir zaman değil kip göstergesidir. (-mİş'in bir eylemin tamamlandığını, bittiğini ifade etmek için de kullanıldığını biliyoruz. Bu durumlarda -mİş'in işlevi görünüş bildirmektir. Yazıda -mİş'in bu işlevi üzerinde durulmayacaktır.)

Bu bilgi ışığında masalarda -mİş'in nasıl kullanıldığına bakalım. Masalcılar masallarına başlamadan önce tekerleme dediğimiz girişler yaparlar. -mİş tekerlemelerde kullanılabilir ama daha çok 'öncel' olarak adlandıracağımız bölümlerde yaygındır. Öncel masalcının masal kişilerini tanıtmadan önce kullandığı bir varmış bir yokmuş türünde ifadelerdir. Pek çok masalı tekerleme yerine bu öncelleri yeğler. Aşağıdaki örnekleri inceleyelim:

- (4) Bi varmış bi yomuş. allan gulu pek çomuş. ... Üş dene gız varımış. (Korkmaz 1963:124)
- (5) Bir varmış bir yokmuş. Allahın kulu çokmuş. Çok söylemesi günahmış. Vaktin birinde bir padişahın üç kızı varmış. (Boratav 1969:156)
- (6) Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, bir kadının bir oğlu varmış. (Kunos 1987:272)
- (7) Evvel zamanda, kalbur kazanda, bir varmış bir yokmuş, vaktiyle bu dünyada hiç yokmuş. Vaktin birinde bir padişah varmış. (Kunos 1987:299)

Masalı öncellerde -mİş kullanarak dinleyiciye söylemin içeriğini tanıtır bir anlamda. Masal dünyasının içinde yaşadığımız gerçek dünyadan çok uzak olduğunu, bu dünyadaki olayların gerçek dünyadakilere benzemediğini, onlara tanık olmadığını dinleyiciye sezdirir ve gerçekdişi, olağanüstü olaylara ve durumlara hazır olmasını ister. Kısaca -mİş'in öncellerde kullanımı masal dünyasının çok uzak dolayısıyla inanılmaz ve olağandışi bir dünya olduğunu önceden dinleyiciye hatırlatır. Bu duygu bir var .. bir yok ifadesiyle de açığa çıkıyor. Bu ifadenin altında "söyleyeceklerimiz bir kısmı doğru ise, bir kısmı hiç olmamış, olmayacak şeylerdir; olmuş şeyler mi? olmamış şeyler mi? Allah bilir... Nasıl isterseniz öyle anlayın" gibi bir anlam gizlenmiştir (Boratav 1962:284).

Masal öncellerinden -mİş ve bir var .. bir yok ikileminin kullanımı aslında dinleyicinin daha önceden edindiği, bildiği masal düzeneğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu ifadelerle başlayan bir metin/söylem dinleyici tarafından masal başlangıcı olarak algılanacak ve dinleyici değişik bir işleyişi ve yasaları olan masal dünyasına hazırlayacaktır. Masalın kendi masal düzeneğine uygunluğu ise masalı iyi anlamasını sağlanacaktır.

şimdi -mİş'a yapılan kaymaları ele alalım. Örnek olarak -Iyor'dan -mİş'a kaymaları inceleyeceğiz.

- (8) a. Bi adamın üş olu varmış.
 b. Bi gün olannanı yanına çarıyoru.
 c. Deyorkun bunnara: "olum heş bi zaman köse lafına ganmayın".
 ....
 i. Bi gün bunnar ava çıkıyoller üçü de.
 ...
 l. Eve gelirken bi köse adam iraslıyo bunnara.
 m. Bunnara deyo ki: "Siz hiç av vurmamısınız, bizim u tarafa gidelim."
 n. Sonra bunnarın en küççü ganıyo kösenin sözüne, köseylen gidiyo.
 o. Gittikten sonra bu küççük olanın bi atı varmış;
 p. ona demiş: "Sen burada durago ben evden tüve alalak gelem" demiş.
 q. Olan da buna ganmış, atı teslim etmiş.
 ...

(Masal, Caferoğlu 1951)

- (9) a. Varmış yokmuş.
 b. Bir karı koca varmış.
 c. Çok fakirlermiş.
 d. Karısı: "adam git para kazan" diyor.
 e. Adam da gidiyor gidiyor, yolun üzerinde bir güğüm buluyor.
 f. Güğümün içi de altun doluymuş.
 g. Adam bakıyor, o yandan bir atlı geliyor.
 ...

(Bana Benzern, Günay 1975)

- (10) dn. Derken bunlar anlaşıyorlar.
 do. İş döğüşe varıyor.
 dp. Ayının eline bir tokucak tutuşturmuş tilki, kendisi uzun bir sırk almış.
 dq. Geriye çekiliyor, basıyor sırgı ayıya.

- (11) ... Padişah hem şaşırıyor, hem seviniyor. Hemen toprağı gözlerine sürüyorlar, iki gözü açılıyor. Padişah dünyaya yeni gelmiş gibi oluyor. Yeniden kırk gün kırk gece düğün, şenlik yapıyorlar. Helvalar dağılıyor, kurbanlar kesiliyor. Onlar ermiş muradına, biz de erelim muradımıza.

(Dünya Güzeli, Boratav 1969)

(8) numaralı örnekte bir bölümü verilen masalda temel zaman -Iyor'dur. Ancak masal -mİş'la başlamış (bkz a), -Iyor'a (b)'den itibaren dönülmüştür. Masalcı anlatmaya -Iyor'la devam etmiş, (o)'dan itibaren yine -mİş'a dönmüştür. (o), masalcının olayları anlatmayı bir an için kesip masal karakterlerinden biri olan 'küççük olan'la ilgili bir bilgi verdiği noktadır. Burada küçük oğlanın bir atı olduğunu öğreniriz. Ne var ki bu bilginin daha önce aktarılan olayların hemen ardından gelmesi zorunlu değildir. Aslında oğlanın bir atı olduğu masalın herhangi

bir yerinde söylenebilir çünkü bu konunun diğer olaylar ve durumlarla zaman ilişkisi yoktur. O halde masalıcının -mİş'a dönmesinin buradaki nedeni birbirini izleyen olayların dışına çıkıp masal dünyasının genel bir doğrusunu dinleyiciye aktarmak istemesidir. Masalıcının (q)'da hâlâ -mİş'ı kullanmasının de benzer bir nedeni var. Burada masalçı olayları zaman sırasına göre anlatmaya henüz geçmemiştir. Hâlâ olayların dışındadır, ve dinleyicisine masal kahramanının ('küççük olan') düştüğü yanılığı anlamaktadır. Bu nedenle de -mİş'ı kullanmayı yeğlemektedir.

(9) numaralı örnekte masalıcının yine -mİş'la başlayıp -Iyor'a döndüğünü, ve (f)'de yeniden -mİş'ı kullandığını görüyoruz. Bu masalıcının (f)'de -mİş'ı kullanması bir önceki masalıcının (o)'da -mİş'ı kullanmasına benzemektedir. Burada da masalacı, masal dünyasının bir doğrusunu aktarıyor dinleyiciye, yani adamın bulduğu güğümün altın dolu olduğunu.

(10) numaralı örnekte verilen masalda temel zaman -Ar'la belirtilmiştir. Ancak burada görülen kısa bölümde -Iyor ağırlıklıdır. Bunun nedeni anlatılan olayların masalın dönüm noktasını oluşturmasıdır. (Masalda temel zaman ne olursa olsun, dönüm noktalarında, yani bir karakterin amaçlarını yerine getireceğinin artık kaçınılmaz olduğunun ifade edildiği noktalarda, -Iyor kullanma eğilimi vardır. Böylece masalçı bu olayı dinleyicinin çok yakınına getirmeye çalışır.) Bu masalda dönüm noktasına gelindiği (dn-do)'da anlatılıyor. Masalçı tam bu noktada -mİş'a dönüyor, sonra yine -Iyor'la masalın dönüm noktasını ifade ediyor. Yükümlenmeme kipinin göstergesi olan -mİş'dan ayrılıp olayları yakına getirmek için kullandığı -Iyor'a ansızın dönmekle masalçı dinleyicinin bütün dikkatini -Iyor'la anlattığı dönüm noktasına çekiyor. Bir başka deyişle belirsizlikten gerçeğe doğru hızla geçmiş oluyor. Böylece hem masalın dönüm noktasını en güçlü ve etkileyici bir biçimde sunuyor, hem de dinleyicinin ilgisini en üst düzeyde tutmayı başarıyor.

(11)'de masal olaylarının -Iyor'la sonuçlandığını (1.paragraf) ve masalın -mİş'la mühürlendiğini (2. paragraf) görüyoruz. -mİş'a dönmekle masalçı birbiri ardına sıralanan olayların artık dışında olduğunu ve masalın da bitmek üzere olduğunu ifade ediyor dinleyicisine. Masalı masal karakterlerinin mutlu olduklarını söyleyerek bitiriyor, ve dinleyicisine mutluluk dileyerek son veriyor anlatıya. Bu dileğin -llm ile ifade ediyor,ve artık masal dünyasından tamamen ayrıldığımızı ve gerçeğ dünyaya döndüğümüzü gösteriyor.

Bu yazıda verdiğimiz örneklerden anlaşılacağı üzere -mİş masallarda önemli işlevleri olan bir ektir. Bunları şöyle özetleyebiliriz:

(a) Masal öncellerinde kullanıldığı zaman -mİş dinleyicisinin masal düzeneğini hatırlamasını sağlar. Örneğin bir varmış bir yokmuş ifadesini duyan dinleyici bir masal duymak üzere olduğunu bilir. Böyle bir ifadede kullanılan -mİş dinleyiciye masal dünyasının gerçeğ dünyadan çok uzaklarda bir yerde olduğunu hatırlatarak gerçeğdışı ve olağanıüstü olayları dinlemeye hazır olmasını ister. Masalçı öncelerde kullandığı -mİş'la anlatacağı şeylere pek inanılmaması gerektiğini de hissettirir. Bu, -mİş'ın Türkçe'de yükümlenmeme kipi olmasından kaynaklanır.

(b) Masalıcının başka bir zaman/kip göstergesinden -mİş'a dönmesi bir başka olayı izlemeyen fakat masal dünyasında hep geçerli olan bir olguyu ifade etmesi

demek olabilir.

(c) Masalcı masal karakterlerinden biri hakkındaki yargılarını, değerlendirmelerini yansıtmak için -mİş'i kullanabilir. Böylece dinleyicinin masal karakterleri hakkındaki görüşlerini yönlendirir.

(d) Masalcı -mİş'i -Iyor'la anlatacağı bir olaydan, örneğin bir dönüm noktasından hemen önce kullanabilir. Böylece -Iyor'la anlatmak istediği olay dikkati çekmiş olur. Ayrıca yükümlenmeme kipi olan mİş'dan olayları dinleyiciye yaklaştırmak için kullandığı -Iyor'a ansızın geçmiş olduğu için -Iyor'la anlattığı olay dinleyicinin üstünde etkili olur. Bu yolla ilgiyi yüksek tutmayı başarır.

(e) Masal olaylarının sonuçlanmasından sonra masalın bittiğini, artık masal dünyasından çıkmak üzere olduğumuzu da -mİş'la anlatır masalcı.

-mİş'in masallardaki işlevini yukarıdaki gibi beş bölüm altında inceleyebiliriz. Ancak bu işlevleri dikkatlice incelediğimizde (a), (b), (c) ve (e) de belirtilen işlevleri bir ana başlık altında toplayabilmenin mümkün olduğunu görürüz. Bu, -mİş'in masalın arka plânını ifade etme işlevidir. Bu düşüncüyü tartışmadan önce masallarda arka plânın ne anlama gelebildiğine kısaca değinelim.

Bütün anlatı türleri gibi masalların da ön plân ve arka plân diye adlandırabileceğimiz iki bölümden oluştuğunu düşünebiliriz. Masalların ön plân olayların zaman sırasına göre anlatıldığı çekirdek bölümdür. Bu bölümde masalcının işlemek istediği tema masal karakterlerinin başlarından geçen olaylar aracılığıyla geliştirilir ve bir sonuca vardılır. Arka plân ise öne çıkarılan bu olayları ayrıntularla destekleyen bölümdür. Masalın geçtiği yerle ilgili bilgiler, masal karakterlerinin özelliklerini, masalcının masalla ve masal karakterleriyle ilgili düşünceleri, değerlendirmeleri arka plânı oluşturan öğelerdir.

Bu bilgi ışığında -mİş'in masallardaki işlevini yeniden gözden geçirirsek, (a), (b), (c) ve (e)'de sözü edilen işlevlerin masalın arka plânını oluşturma işleviyle ilgili olduğunu görürüz. -mİş'in (a)'da belirtilen işlevi, yani dinleyiciye masal dünyası ile ilgili verdiği bilgiler masalın temasıyla ilgili değil, fakat masalı anlaması için temel bilgi niteliğindedir. (b)'de belirtilen masal dünyası için hep geçerli olan bir durum/olgu, masalın ana çizgisini oluşturan zaman sıralı olayların dışında kaldığından masalın arka plânı olarak değerlendirilmelidir. (c)'de sözü edilen masalcının masal karakterleri hakkındaki yargıları da zaman sıralı olayların tamamen dışında fakat onları açıklayıcı ifadeleri de yine masal olaylarından bağımsızdır fakat onların bittiğini duyurduğu için onlardan ayrı düşünülemez.

Bu değerlendirmeye göre -mİş'in masallardaki temel görevi masalın arka plânını oluşturan bilgiler sağlamaktır. Örneğin, masal dünyasının gerçek dünyadan psikolojik uzaklığını, masal olaylarının olağanüstü ve gerçektışı özellikleri olduğunu dile getirmek, masalcının zaman sıralı olayların dışına çıktığını belirtmek, veya masal olaylarının bittiğini, masal dünyasının yok olduğunu göstermek gibi. Sonuç olarak, -mİş'in masal söylemini düzenlemede önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz. Ancak şu noktayı gözden kaçırmamalıyız: -mİş her masalda arka plânı oluşturan öğeleri ifade etmek için kullanılmayabilir. Örneğin, masal dünyasını tanıtmak için bir varmış bir yokmuş yerine aşağıdaki ifadelerin kullanıldığını görebiliriz:

- (12) Vardi yohdi. Allahdan gayri kimse yohdi. Vardi bi patşah, iki ogli, bi garisi. (Heka, Caferoğlu 1951)
- (13) Vardı. Yokdu. Allahın kulu çoktu. Bir padişah vardı. Hiç evladı yoktu. (şah İsmail, Günay 1975)

Aynı şekilde, masalı bitirmek için masalacı -mİş'dan başka bir zaman seçebilir. Örneğin:

- (14) İşte orada tamam oluyor, onlar da yiyorlar içiyorlar muratlarına geçiyorlar. (Kül Eşek, Günay 1975)

Eğer -mİş masalı anlatmak için kullanılan temel zaman ise masalın arka plânının -mİş ile belirtilmesi olanaksızlaşacaktır. Böyle bir masalda -mİş arka plân/ön plân ayrımını göstermek için kullanılamaz. -mİş'in bu ayrımı en etkin şeklide gösterebileceği masallar başka bir zamanla anlatılıp yer yer -mİş'a kaymalar yapılan masallardır. Örneğin bir masal -Iyor'la anlatılıyorsa -mİş'a yapılan kaymalar arka plânı ifade edebilir. O halde -mİş'in masallarda arka plânı oluşturan öğeleri dile getirmesi genel ve şaşmaz bir kural değil, bir eğilimdir.

KAYNAKÇA

- Aksu-Koç, Ayhan 1988. *The Acquisition of Aspect and Modality. The Case of Past Reference in Turkish*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beaugrande, Robert de 1980. *Text, Discourse, and Process. Toward a Multidisciplinary Science of Texts*. London: Longman Group Limited.
- Boratav, Pertev Naili 1962. "Masal Tekerlemelerinin Çeşitleri ve Anlamları", *Folklor ve Edebiyat 2* (1982). İstanbul : Adam Yayıncılık.
- Caferoğlu, Ahmet 1951. *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler*. İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 487. İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.
- Günay, Umay 1975. *Elazığ Masalları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Hopper, J. Paul 1979. "Aspect and Foregrounding in Discourse", *Syntax and Semantics. Discourse and Syntax* içinde, Talmy Givón (Haz.) Vol 12. New York: Academic Press.
- Korkmaz, Zeynep 1963. *Nevşehir ve Yöresi Ağızları. I. Cilt Ses Bilgisi*. Ankara: Türk Tarih Kurmu Basımevi.
- Kunos, Ignác 1987. *Türk Masalları* (Türkçeleştirilen: Gani Yener). İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Taylan, Eser Erguvanlı 1986. "Tense Variation in Turkish Narratives", *Proceedings of the Third Conference on Turkish Linguistics* içinde. Tilburg: Tilburg University Press.
- Yavaş, Feryal 1980. "On the Meaning of the Tense and Aspect Markers in Turkish", Yayınlanmamış doktora tezi, Kansas Üniversitesi.